

OPINIE IDENTITEIT

Na Zwarte Piet, de Witte Vertaler

Luc van Doorslaer

Hoogleraar vertaalwetenschap aan de universiteit van Tartu (Estland), ook verbonden aan de KU Leuven.

Maandag 1 maart 2021 om 3.25 uur

Activisme draagt altijd een totalitair trekje in zich, schrijft Luc Van Doorslaer. 'Er is maar één interpretatie van Amanda Gorman meer mogelijk. Die verschraling is het tegendeel van de diversiteitswaarde van literaire vertaling.'

<p>Mag alleen een jonge, zwarte vrouw Amanda Gorman vertalen? nyt</p>

Mag alleen een jonge, zwarte vrouw Amanda Gorman vertalen? © nyt

Het prachtige aan literaire teksten is dat ze meerlagig zijn en dus op verschillende manieren geïnterpreteerd kunnen worden. Die rijkdom wordt nergens duidelijker dan in vertaling. Laat een literaire tekst door tien uitmuntende vertalers omzetten in dezelfde doeltaal, en je krijgt tien heel verschillende resultaten. Allemaal zullen ze op sommige plaatsen rijker, en op andere armer zijn dan de brontekst. En als je die vertalingen laat terugvertalen naar de brontaal, zul je opnieuw tien andere teksten krijgen. Geen enkele zal dezelfde zijn als de oorspronkelijke brontekst. Rijkdom uitgedrukt in verscheidenheid – van de taalbagage, maar ook van de culturele setting, van de vertalersachtergronden, enzovoort. Over de voorbije halve eeuw heeft de vertaalwetenschap oneindig veel evidentie verzameld die dat aantoonst.

Eendimensionaal

Zodra je verscheidenheid in handen geeft van een activiste, verschaalt die onvermijdelijk tot iets eendimensionaals. Het is immers eigen aan activisme dat je alles bekijkt en beoordeelt vanuit dat ene, allesoverheersende, ideologische perspectief. En dus reduceert Janice Deul in haar controversiële opiniestuk in de Volkskrant van 25 februari de kwaliteiten van de gedroomde vertaler van Gorman tot ‘jong, vrouw én: unapologetically black’.

Leeftijd, gender en ras dus, dat zijn de essenties waar het exclusief om gaat. Voor een vertaler, maar je kunt die voor Deul ongetwijfeld ook toepassen op talloze andere beroepscategorieën. Voor een activiste heeft de tekst van Gorman vooral één dimensie, de raciale, en dus maak je elke verdere keuze daaraan ondergeschikt. De tekst mag en zal alleen op die manier gelezen worden. Zo spoort een gereduceerd wereldbeeld perfect met een reductie van de tekstrijkdom.

Het is eigen aan activisme dat je alles
bekijkt en beoordeelt vanuit dat ene,
allesoverheersende, ideologische perspectief

Vertaalcompetenties zijn voor activisten niet doorslaggevend, wel de dictatuur van het identiteitsdenken. Het is een bekend gegeven: in onze geglobaliseerde wereld is dat identiteitsdenken aan een verontrustende opmars bezig. Het kan een verbindende component in zich dragen, maar is onvermijdelijk ook essentialistisch, reductionistisch en uitsluitend. Ik deel de angst van Gaea Schoeters voor een ‘een-op-eenbenadering, waarbij alleen nog vrouwen vrouwelijke auteurs, witte mensen alleen witte en zwarte mensen alleen zwarte schrijvers mogen vertalen’. (DS 27 februari) (https://www.standaard.be/cnt/dmf20210226_97963151). Dat is een straatje zonder eind. Tom Lanoye mag dan als blanke man niet meer schrijven over het onrecht van de apartheid in Zuid-Afrika. Maar ook: Assita Kanko mag dan als zwarte vrouw geen Vlaamse armoede meer aanklagen. Iedereen moet dan terug in zijn raciale hokje of genderhokje.

Het verabsoluteren van identiteit is een gevaarlijk pad. Iedere identitaire categorie vindt ergens in het verleden wel een goede reden om zich verongelijkt te voelen: vrouwen, zwarten, Vlamingen, hottentotten, Catalanen, enzovoort. Je kunt dat onmogelijk tegen elkaar afwegen, laat staan compenseren, want dat leidt altijd tot -selectiviteit en ideologische keuzes. Waar het om gaat is: in onze huidige samenleving duidelijk optreden tegen evidente uitingen van discriminatie. Daarbij is het een groot probleem dat heel wat identiteitsdenkers de polarisering van de samenleving in de hand werken: man vs. vrouw, blank vs. zwart, Belg vs. Nederlander, Oost vs. West. Het denken in binaire categorieën polariseert en sluit nuance en meerlagigheid uit.

Totalitair

Het activistische denken van Deul is daar een schoolvoorbeeld van: er is maar één interpretatie van Gorman mogelijk, en dus maar één kleur en één gender. Die verschraling is het tegendeel van de diversiteitswaarde van de literaire vertaling waar dit stuk mee begon. Activisme draagt onvermijdelijk een totalitair trekje in zich. Er wordt voor anderen bepaald hoe ze moeten denken. Ik woon en werk nu al drie jaar in een land dat vijftig jaar onder de totalitaire communistische knoet heeft gevegeteerd. Dat heeft vermoedelijk mijn gevoeligheid daarvoor vergroot. En het toont de relativiteit en flexibiliteit van mijn meerlagige identiteit: niet alleen een Nederlandstalige blanke man, maar ook met een toegenomen gevoeligheid voor totalitaire trekjes in denkpatronen.

Er wordt vaak verwezen naar sociale media voor de verruwing van de zeden en toegenomen polarisering. Dat is ongetwijfeld correct, maar laten we toch ook niet de rol van het identiteitsdenken uit het oog verliezen. Totalitaire trekjes vind je bij het begin vaak in taalpolitie of in opgelegde kunstopvattingen. Fascistische en communistische regimes bieden vele voorbeelden, zoals de eendimensionaliteit van het socialistisch realisme. Vandaag vinden sommigen dat je niet blank, maar wit moet zeggen. Of dat een zwarte auteur alleen door een zwarte vertaler omgezet mag worden.

De culpabilisering werkt. Rijnveld trekt zich geschrokken terug, uitgeverij Meulenhoff zegt hiervan geleerd te hebben. Hebben we eigenlijk ooit geleerd dat het denken in raciale identiteitscategorieën een heilloos pad is?

Verschenen op maandag 1 maart 2021

LEES MEER

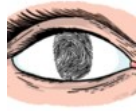
06/03/2021 | Als 'politiek correct' een scheldwoord is

(https://www.standaard.be/cnt/dmf20210304_96677524)

04/03/2021 | Verdiensten maken mensen gelijk

(https://www.standaard.be/cnt/dmf20210303_98180234)

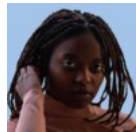
02/03/2021 | Het spijt me, vanwege een anoniem denkende mens

(https://www.standaard.be/cnt/dmf20210301_98190506)

02/03/2021 | Vertalen als oefening in verbeelding en empathie

(https://www.standaard.be/cnt/dmf20210301_98189862)

02/03/2021 | Hoe belangrijk het is elkaar te verstaan

(https://www.standaard.be/cnt/dmf20210301_98189185)

[standaard.be/extra/statistiek](https://www.standaard.be/extra/statistiek)